

Magdalena Skorupska*, Anna M. Solarz**

Powiązanie religijności z wyborami politycznymi suwerena w Europie Środkowo-Wschodniej na przykładzie Polski w latach 2007-2015 w świetle globalnych badań nad stosunkami międzynarodowymi (Global IR)

Linking religiosity with the political choices of the sovereign in Central and Eastern Europe on the example of Poland in 2007-2015 in the context of Global IR

Abstract: Central-Eastern European (CEE) historical and cultural experiences can constitute an important contribution to the Global IR. Religion plays a special role here (we discuss the phenomena of “ethnicization of religion” and “sacralization of ethnicity”), which still does not find an adequate place in Western IR. Using data provided by the Institute of Catholic Church Statistics and the National Electoral Commission, we analyze the connections between Poles’ religiosity and voting in the Sejm elections from 2007 to 2015. We use cartographic and statistical methods for this purpose. As a result, there is a visible strengthening of political polarization in Poland, based largely on viewpoint issues, especially those related to the approach to religion. Therefore: 1. religion still “matters” for IR because it significantly influences political choices, especially in CEE, including Poland; 2. the concept of Global IR should be expanded to include research on religion, as it remains a relevant factor for this concept – it contributes significantly to “non-Western” theorizing on IR, e.g., in the CEE region; 3. perhaps the postsecular approach to studying international

* dr, Katedra Geografii Politycznej i Historycznej WGSr UW, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6489-1760>, e-mail: magdalena.skorupska@uw.edu.pl.

** dr, Katedra Studiów Regionalnych i Globalnych WNPiSM UW, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7110-3205>, e-mail: asolarz@uw.edu.pl.

reality developed within Western IR could find its application in the concept of Global IR, which has a great chance of contributing to the dissemination of a new, postsecular identity of the discipline. It is worth using multidisciplinary research, as demonstrated in this article.

Keywords: Central and Eastern Europe, Poland, religion, national identity, parliamentary elections, Global IR, postsecularism

Streszczenie: Środkowoeuropejskie doświadczenia historyczne i kulturowe mogą stanowić istotny wkład do globalnych badań nad stosunkami międzynarodowymi (Global IR). Szczególną rolę odgrywa przy tym religia (zjawisko „etniczacji religii” i „sakralizacji etnosu”), która wciąż nie znajduje adekwatnego miejsca w zachodnich badaniach nad stosunkami międzynarodowymi. Korzystając z danych udostępnionych przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego oraz Państwową Komisję Wyborczą, analizujemy powiązania religijności Polaków z głosowaniem w wyborach do Sejmu w latach 2007-2015. Używamy do tego metody kartograficznej i statystycznej. W efekcie widoczne jest silne wzmacnianie polaryzacji politycznej w Polsce oparte w dużej mierze o kwestie światopoglądowe, w tym zwłaszcza wynikające z podejścia do religii. A zatem: 1) religia dalej „ma znaczenie” dla stosunków międzynarodowych, gdyż istotnie wpływa na wybory polityczne, zwłaszcza w EŚW, w tym w Polsce; 2) należy poszerzyć koncepcję Global IR o badania nad religią, gdyż pozostaje ona czynnikiem relewentnym dla tej koncepcji – wnosi wiele do „niezachodniego” teoretyzowania na temat stosunków międzynarodowych, np. w regionie EŚW; 3) być może wypracowywane w ramach Western IR postsekularne podejście do badania rzeczywistości międzynarodowej mogłoby znaleźć swoje zastosowanie w koncepcji Global IR, która ma dużą szansę przyczynić się do upowszechnienia nowej, postsekularnej tożsamości dyscypliny. Warto przy tym korzystać z badań wielodyscyplinarnych, co prezentujemy w artykule.

Słowa kluczowe: Europa Środkowo-Wschodnia, Polska, religia, tożsamość narodowa, wybory parlamentarne, Global IR, postsekularyzm

1. Założenia, wnioski i postulat wynikający z przedstawianych badań

Polska, podobnie jak inne kraje regionu Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW), przyglądała się „zza żelaznej kurtyny” rozwojowi zachodnich podejść badawczych, dominujących w stosunkach międzynarodowych po II wojnie (tzw. Western IR). W żadnym wypadku w tym rozwoju nie partycypowała¹, podobnie jak inne kraje EŚW. Inaczej mówiąc, ich regionalna specyfika historyczno-kulturowa nie miała wpływu na kierunki teoretyzowania w głównym nurcie dyscypliny. Wydaje się, że pierwszym znaczącym wydarzeniem z regionu, które odbiło się szerokim echem w rozważaniach badaczy zachodnich, było doświadczenie polskiego ruchu wolnościowego – Solidarności². W artykule

1 Por. J. Czaputowicz, K. Ławniczak, A. Wojciuk, *Nauka o stosunkach międzynarodowych i studia europejskie w Polsce*, Warszawa 2015.

2 Znalazło to swój wyraz zwłaszcza w koncepcji „ostatecznej rewolucji” George’a Weigela, w której autor badał wpływ religii, zwłaszcza Kościoła katolickiego za pontyfikatu Jana Pawła II, na upadek

chcemy zwrócić uwagę na to, że podobnie jak w przypadku krajów Azji, Afryki czy Ameryki Łacińskiej, środkowoeuropejskie doświadczenia historyczne i kulturowe oraz wynikająca z nich, różniąca się od zachodniej, tożsamość mogą stanowić istotny wkład do globalnych badań nad stosunkami międzynarodowymi (GBSM, Global IR). W pierwszej części omawiamy tę koncepcję, którą uznaje się za formę aspiracji do „większej inkluzywności i różnorodności” w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi (SM)³.

Koncepcja Global IR, włączająca do dyscypliny podejścia niezachodnie, wydaje się także szczególnie wartościowa przy badaniu religii w SM, gdyż fenomen ten jest znacznie bliższy społeczeństwom świata niezachodniego niż sekularyzującemu się Zachodowi. Specyfika regionalna EŚW przejawia się w silnym powiązaniu tożsamości narodowej z religijną. W dalszej części artykułu na przykładzie Polski wykazujemy to powiązanie poprzez analizę zależności stopnia religijności polskich wyborców z ich decyzją poparcia jednej z dwóch zantagonizowanych partii politycznych – Prawa i Sprawiedliwości (PiS) lub Platformy Obywatelskiej (PO). Bierzemy pod uwagę okres 2007-2015, który obejmował 3 elekcje do Sejmu i Senatu⁴. Badamy wybory polityczne obywateli w powiązaniu z ich religijnością (dzięki kartograficznej i statystycznej analizie danych udostępnionych przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego oraz Państwową Komisję Wyborczą), czyli zmiany preferencji politycznych w okresie 2007-2015, których konsekwencją było m.in. dojście do władzy prawicy w 2015 r. i jej ośmioletnie rządy. Wyniki wskazują, że aktywność religijna Polaków nie tylko jest związana z ich decyzjami politycznymi, ale relacja ta znacznie wzmocniła się w badanym okresie. W efekcie widoczne jest silne wzmocnienie polaryzacji politycznej w Polsce oparte w dużej mierze na kwestiach światopoglądowych, w tym zwłaszcza wynikających z podejścia do religii.

Na koniec naszym postulatem, który jednak z braku miejsca pozostawiamy do dalszych rozważań, jest interpretacja uzyskanych wyników badań jakościowych, ilościowych i kartograficznych w świetle

komunizmu, a tym samym na złamanie się ładu zimnowojennego. Por. G. Weigel, *Ostateczna rewolucja. Kościół sprzeciwu a upadek komunizmu*, Poznań 1995.

3 Por. rozważania Acharya (2014) w pkt. 3.

4 W artykule analizujemy tylko wybory do Sejmu RP.

rozwijającego się w naukach społecznych i humanistycznych podejścia postsekularnego (ang. *postsecular approach*, albo *postsecular identity of IR studies*)⁵. Naszym zdaniem, może ono wesprzeć koncepcję Global IR i pomóc ją rozpowszechnić, otwierając furtkę do analizy religii w SM. Jest to istotne, zwłaszcza biorąc pod uwagę przeżywany obecnie szczególny „rok wyborczy” na świecie⁶ i realny, możliwy wzrost znaczenia religii jako czynnika tożsamościowego, a tym samym wpływającego na wybory polityczne, a w konsekwencji na stosunki regionalne i globalne.

2. Globalne badania nad stosunkami międzynarodowymi (GBSM, Global IR) i badania nad religią w stosunkach międzynarodowych (SM)

Pojęcie „Global IR”, które dla potrzeb tego tekstu tłumaczymy jako „globalne badania nad stosunkami międzynarodowymi” (GBSM), wprowadził i upowszechnił w drugiej dekadzie XXI w. hinduski uczony i pierwszy niezachodni przewodniczący International Studies Association (ISA) – Amitav Acharya (ur. 1962). Warto podkreślić, że współpracował w tym dziele z wybitnymi badaczami zachodnimi, zwłaszcza z czołowym brytyjskim przedstawicielem tzw. angielskiej szkoły SM – Barrym Buzanem (ur. 1946)⁷. W swoim przemówieniu programowym podczas dorocznej Konwencji ISA w 2014 r. Acharya podkreśla, że dyscyplina SM nie odzwierciedla „głosów, doświadczeń, twierdzeń dotyczących wiedzy oraz wkładu ogromnej większości społeczeństw i państw na świecie”. Na marginesie pozostaje wszystko „spoza głównych państw Zachodu”⁸. Tymczasem, zdaniem Acharya, badacze

5 Por. m.in. M. Barbato, *Postsecular Plurality in the Middle East: Expanding the Postsecular Approach to a Power Politics of Becoming*, „Religions” 2020, s. 11, 162. J. Kulska, A. M. Solarz, *Post-Secular Identity? Developing a New Approach to Religion in International Relations and IR Studies*, „Religions” 2021, s. 12, 982.

6 Por. K. Ewe, *The Ultimate Election Year: All the Elections Around the World in 2024*, *Elections Around the World in 2024* | TIME (10.05.2024).

7 Dzięki czemu, jak się wydaje, koncepcja ta uwzględnia także perspektywę zachodnią, czyli wychodzi poza dotychczasowe tzw. studia postkolonialne, tworząc nową jakość. Por. A. Acharya, B. Buzan (eds.), *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and beyond Asia* (2010), eidem, *The Making of Global International Relations: Origins and Evolution of IR at its Centenary* (2019), eidem, *Re-imagining International Relations: World Orders in the Thought and Practice of Indian, Chinese, and Islamic Civilizations* (2021).

8 A. Acharya, *Global International Relations (IR) and Regional Worlds. A New Agenda for International Studies*, „International Studies Quarterly” 2014, nr 58.

na całym świecie odszukują i ponownie analizują tradycje, z których wyrastają i czerpią, dążąc do uwzględnienia ich w głównym nurcie badań. Wyzwaniem pozostaje „wytyczenie kursu w kierunku prawdziwie inkluzywnej dyscypliny, uznającej swoje liczne i różnorodne podstawy”⁹. Jego zdaniem, upowszechnienie koncepcji Global IR doprowadzi do zasypania w ramach dyscypliny SM utrwalonego podziału na Zachód i resztę¹⁰.

Acharya wskazuje 6 głównych wymiarów GBSM, które warto przywołać. Charakteryzując koncepcję, mówi zatem o:

1. zaangażowaniu na rzecz pluralistycznego uniwersalizmu;
2. zakorzenieniu tego nowego podejścia w historii świata (nie tylko Europy czy Zachodu);
3. przedefiniowaniu istniejących teorii i metod SM oraz budowaniu nowych na podstawie społeczeństw dotychczas pomijanych jako źródła wiedzy;
4. włączeniu badań nad regionami i regionalizmami do głównych zainteresowań SM, jednak;
5. „unikając etnocentryzmu i wyjątkowości niezależnie od źródła i formy”;
6. „uznając szerszą koncepcję sprawczości z elementami materialnymi i ideowymi, która obejmuje opór, działania normatywne i lokalne konstrukcje porządku globalnego”¹¹.

Na konieczność zauważenia niezachodniej perspektywy badawczej w SM od kilku dekad zwracają uwagę naukowcy zajmujący się religią. To powszechne i uniwersalne, wydawałoby się, zjawisko nie znajduje adekwatnego miejsca w zachodniej perspektywie badawczej. Religia „wdarła się” do SM wbrew tzw. „syntezie westfalskiej”¹², nie dzięki namysłowi teoretycznemu nad dyscypliną, ale raczej wbrew niemu¹³, wraz z praktycznymi skutkami globalizacji, która przyspieszyła w ra-

9 Ibidem.

10 Ibidem.

11 Ibidem. Kontynuacją tych jest m.in. A. Acharya, *Advancing Global IR: Challenges, Contentions, and Contributions*, „International Studies Review” March 2016, vol. 1, nr 1 (cały numer poświęcony koncepcji Global IR).

12 Por. S. M. Thomas, *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*, London: Palgrave Macmillan 2005.

13 E. Bellin, *Faith in Politics. New Trends in the Study of Religion and Politics*, „World Politics” January 2008, vol. 60 (02), s. 315-347.

mach liberalnego porządku międzynarodowego po zakończeniu zimnej wojny. Religia, wyeliminowana z badań społecznych pod wpływem przyjętego powszechnie w dominującej, zachodniej perspektywie badawczej paradygmatu sekularyzacji, została ponownie zauważona i uznana za „przeoczony element”¹⁴. Dekada lat 70. została m.in. przez badaczy studiów regionalnych i orientalistów, takich jak Gilles Kepel, uznana pod tym względem za przełomową¹⁵. W latach 90., od czasu ukazania się też Huntingtona dotyczących „zderzenia cywilizacji” oraz przełomowego projektu Douglasa Johnstona i Cynthii Sampson, wskazującego na pozytywną stronę obecności religii w stosunkach międzynarodowych, a zwłaszcza od czasu upowszechnienia badań międzynarodowej demografii religijnej¹⁶, które potwierdziły rosnącą liczbę osób związanych z religią, a nie jej spadek w perspektywie przynajmniej połowy XXI w., fenomen ten szuka dogodnego dla siebie miejsca w dotychczasowych SM.

Naszym zdaniem, inspirujące dla badań nad SM może być w tym kontekście rozwijające się zwłaszcza w ramach nauki zachodniej tzw. podejście postsekularne, rozwijane m.in. przez M. Barbato, J. Kulską i A. M. Solarz¹⁷. Mimo różnych nurtów i stanowisk filozoficznych, może stanowić ono formę otwarcia tejże zachodniej nauki na perspektywę globalną poprzez uwzględnienie roli i miejsca religii w życiu publicznym, w tym w stosunkach międzynarodowych. Z drugiej strony pewną nadzieję budzi wskazana przez Acharya w punkcie 6 cecha Global IR, uwzględniająca „szerszą koncepcję sprawczości” z elementami niematerialnymi. Mimo że Acharya nie rozwija badań nad religią w SM, można jak najbardziej odnieść to przekonanie do sprawczości religii. Jest to szczególnie wyraźne w świecie niezachodnim, w tym, jak się okazuje, w Europie Środkowo-Wschodniej, którą również pod pewnymi względami do niego można zaliczyć.

14 J. Fox, *Religion as an Overlooked Element of International Relations*, „*International Studies Review*” Fall 2001 vol. 3, nr 3, s. 53-73.

15 G. Kepel, *Zemsta Boga*, Warszawa 2010.

16 Por. A. M. Solarz, „Jakie znaczenie ma religia?” *Religia w badaniu stosunków międzynarodowych*, „*Stosunki międzynarodowe – International Relations*” 2017, nr 4 (53).

17 Por. M. Barbato, op. cit.; J. Kulską, A. M. Solarz, op. cit.

3. Miejsce Europy Środkowo-Wschodniej w koncepcji GBSM. Polska w regionie

W zarysowanej perspektywie GBSM oraz badań nad religią w SM niezwykle ciekawym obszarem studiów wydaje się Europa Środkowo-Wschodnia, którą w tym artykule definiujemy tak, jak czynią to Radosław Zenderowski i Jakub Pieńkowski, jako obszar, którego „zachodnia granica przebiega wzdłuż wschodnich granic: Szwecji, Niemiec, Austrii i Włoch, wschodnia granica opiera się o zachodnie rubieże Rosji, zaś południowa – o północne granice Turcji i Grecji”¹⁸. Wspomniani badacze podkreślają, że region ten „dzięki specyficznym relacjom występującym między etnicznością a religią jawi się jako fenomen”¹⁹.

W artykule odnosimy koncepcję GBSM do roli religii w EŚW, uznając ją za wciąż sprawczą na tym obszarze „władzę niematerialną”. Specyfika regionalna tej części Europy – zdaniem Zenderowskiego – ma w dużej mierze związek z religią (tzw. etnicyzacja/polityzacja religii oraz sakralizacja/deifikacja etnosu/narodu lub władzy). Na tym obszarze „elementy etniczności i religijności ulegają nieuchronnie przemieszeniu, wskutek czego etniczność nabiera cech sakralnych, a religia etnicznych”²⁰. Zenderowski słusznie zauważa, że znaczenie religii w procesie powstawania współczesnych narodów różni zasadniczo wschód i zachód Europy – jej rola na wschodzie była dużo większa²¹.

Przez etnicyzację (polityzację) religii autor rozumie proces zawłaszczania religii (całej jako takiej, lub pewnych jej elementów np. postaci świętych czy części doktryny) przez daną grupę etniczną, kwestionujący jej uniwersalistyczny charakter. Religia i jej elementy przestają tym samym pełnić wyłącznie funkcje religijne, stają się symbolem danej tożsamości narodowej (np. polska Jasna Góra czy św. Iwan Rylski

18 R. Zenderowski, J. Pieńkowski, *Etniczność i religia w Europie Środkowo-Wschodniej. Ujęcie statystyczne 1989-2019*, Warszawa 2020, s. 12-13.

19 Fenomen ten został bardzo szczegółowo omówiony przez Zenderowskiego w szeregu publikacji z lat 2011-2015. Ibidem, s. 11-12. M.in. R. Zenderowski, *Religia i tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-wschodniej. Między etnicyzacją religii a sakralizacją etnosu (narodu)*, Wrocław 2011; R. Zenderowski, *Religia jako fundament i rdzeń tożsamości narodowej*, [w:] R. Michalak (red.), *Polityka jako wyraz lub następstwo religijności*, Zielona Góra 2015.

20 Por. Monografie FNP – Religia a tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej.

21 R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, op. cit., s. 9-11.

w Bułgarii, albo św. Stefan na Węgrzech)²². Sakralizacja etnosu (narodu) to z kolei „zazwyczaj długotrwały proces przypisywania danej grupie etnicznej znaczeń religijnych”, dających gwarancje nieśmiertelności. „Naród staje się wspólnotą quasi-religijną, «świętą komunią», w której uczestniczą zarówno współcześnie żyjący, jak i zmarli oraz jeszcze nienarodzeni”²³. Towarzyszą temu ideologie mesjanistyczno-wybrańcze i mity dotyczące narodu predestynowanego do realizacji swojej „świętej misji”. W etnohistorii takiej grupy wątki religijne i polityczne się nawzajem przenikają, a „los narodu odczytywany jest w kategoriach religijnych”²⁴.

Autor dalej analizuje region EŚW przez pryzmat tych zależności religijno-narodowych. To tutaj przez przeszło sześć wieków, od początków XIV do początków XX w., trwało swoiste „zderzenie cywilizacji” – współżyły, ale i walczyły ze sobą trzy wielkie religie monoteistyczne w różnych odmianach (zwłaszcza odnosi się to do chrześcijaństwa). Region stanowił swoistą „zaporę”, zwłaszcza przed inwazją Turcji Osmańskiej, gdy w tym samym czasie Europa Zachodnia realizowała swoje plany podboju świata. Ważne były też formy współpracy, zapożyczeń, przenikania kultur, czego dowodem jest choćby zupełnie inny charakter osiedlonych w EŚW społeczności muzułmańskich (np. Boszniacy, Tatarzy polscy), niż grup imigrantów zasiedlających zachód kontynentu. Warto wspomnieć o praktycznej realizacji idei tolerancji religijnej na takich obszarach, jak I Rzeczpospolita, Morawy czy Siedmiogród (w zestawieniu z krwawymi wojnami religijnymi na zachodzie)²⁵. Poza tym, jak wskazują badania, region EŚW, w stosunku do drugiego „płuca” Europy, pozostaje wciąż bardzo religijny²⁶.

Polska wpisuje się w definiowanie w ten sposób narodu, czyli w fenomen właściwy tej części świata. Kraj ten należy do największych w EŚW, zarówno pod względem terytorium, jak i liczby mieszkańców. Jest też wyjątkowo jednolity pod względem religii i narodowości. Polska jawi się jako kluczowy aktor w regionie EŚW, który ma swoje odrębne

²² Ibidem, s. 40-41.

²³ Ibidem, s. 42.

²⁴ Ibidem s. 42-43.

²⁵ R. Zenderowski, J. Pieńkowski, op. cit., s. 10.

²⁶ Por. Pew Research Center, *Religijność i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej*, 10 maja 2017, <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2017/05/POL-Overview-FOR-WEB.pdf> [31.05.2024].

cechy historyczno-kulturowe właściwe dla tego obszaru, odróżniające go od Zachodu, mimo wyraźnego ciężenia w kierunku zachodnim. Dlatego można zastanawiać się, czy z tego powodu zachodnie badania nad stosunkami międzynarodowymi i powstałe na ich gruncie zachodnie teorie (Western IR) odzwierciedlają tę wschodnioeuropejską perspektywę. Naszym zdaniem, jest to sytuacja analogiczna do państw tzw. Globalnego Południa. Postulat GBSM, czyli bardziej inkluzywnego i niezachodniocentrycznego podejścia do badania tej sfery relacji społecznych, można zatem rozciągnąć także na Polskę i region EŚW. Ważnym elementem Global IR, który w zachodnich badaniach nad stosunkami międzynarodowymi jest bardzo trudno inkorporowany, ale jednak kluczowy dla zrozumienia innych regionów świata, powinna być właśnie religia, zwłaszcza ta w szczególny sposób powiązana z tożsamością narodową. Wpływ wyznawanej religii na wybór Polaków jednej z dwóch głównych partii politycznych startujących w wyborach w latach 2007-2015 analizujemy poniżej.

4 • Wyборы do Sejmu RP 2007-2015 **4 • – znaczenie religii w wyborach Polaków**

Analizie poddajemy trzy elekcje do Sejmu RP w latach 2007, 2011 i 2015. Pierwsze uwzględnione wybory były przyspieszone, po 2 latach rządzenia koalicji Prawa i Sprawiedliwości z Ligą Polskich Rodzin i Samoobroną władzę przejęła koalicja Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego. Były to też pierwsze wybory, w których wyraźnie zarysowała się polaryzacja polityczna w Polsce, a duopol PiS-PO zdobywał od tego czasu ok. 80% sejmowych mandatów²⁷. Wybory w 2011 r. zakończyły się ponownym zwycięstwem koalicji PO-PSL, natomiast w 2015 r. PiS uzyskało większość miejsc w Sejmie, co dało tej partii możliwość samodzielnego rządzenia (pierwszy raz w III RP).

Badany okres to także czas zmian w aktywności religijnej Polaków. Według badań CBOS w latach 2005-2014 odsetek respondentów praktykujących regularnie, przynajmniej raz w tygodniu, zmniejszył się z 58% do 50%, a osób nieuczestniczących w praktykach religijnych

²⁷ Ł. Wielgosz, *Wojna polsko-polska. Zarządzanie oligopolem politycznym przez Platformę Obywatelską oraz Prawo i Sprawiedliwość w latach 2001-2015*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019.

przybyło (z 9% do 13%)²⁸. Podobne wyniki przynosi analiza zmian poziomu wskaźnika uczestnictwa w mszy świętej *dominantes*, który w ciągu dekady 2006-2016 spadł o 9,1 p.p. (z 45,8% do 36,7%)²⁹.

Nasze badanie opieramy na analizie ekologicznej, uwzględniając dane zagregowane na poziomie gmin. Korzystamy z wyników wyborów do Sejmu z lat 2007, 2011 i 2015, udostępnianych przez Państwową Komisję Wyborczą. Wybory parlamentarne są uznawane za wybory pierwszorzędne (*first-order elections*) w systemie parlamentarnym, jakim jest Polska³⁰. Wybory do Sejmu, ze względu na wykorzystywany w nich system proporcjonalny, pozwalają na pełniejszy opis poglądów politycznych obywateli, dlatego zostały wskazane do badań. Wykorzystujemy dane dotyczące poparcia dla dwóch najważniejszych partii politycznych tego okresu: Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej. Kwestię religijności analizujemy z wykorzystaniem wskaźnika uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii w odniesieniu do ogólnej liczby zobowiązanych [*dominantes*], udostępnianego przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. Odwołujemy się tym samym do założenia, że o podejściu do wyborów politycznych świadczy nie sama przynależność do Kościoła, ale uczestnictwo w obrzędach religijnych, m.in. ze względu na wpływ działalności duchownych i całej wspólnoty na kształtowanie się ludzkich światopoglądów³¹.

W przypadku Polski zarówno poparcie polityczne, jak i aktywność religijna, są zróżnicowane przestrzennie. Analiza porównawcza map pozwala na wskazanie trwałych układów przestrzennych dotyczących trzech analizowanych wskaźników. Poparcie dla PiS-u jest największe na zachodzie województwa podlaskiego oraz w województwach małopolskim i podkarpackim. Są to tereny tradycyjnie konserwatywne, w pierwszym przypadku to miejsce osadnictwa drobnej szlachty mazo-

28 R. Boguszewski, *Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*, Komunikat z badań CBOS, nr 26/2015, Warszawa 2015.

29 M. Jewdokimow, L. Organek, W. Sadłoń (red.), *2022 Kościół w liczbach. Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia*, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa 2022.

30 K. Rief, H. Schmitt, *Nine Second-Order National Elections – a Conceptual framework for the Analysis of European Election Results*, „European Journal of Political Research” 1980, vol. 8, nr 1, s. 6-11.

31 Por. B. Secler, *Religia i religijność a poziom frekwencji wyborczej. Implementacja zasad religijnych w sferze politycznej*, [w:] R. Michalak, *Implementacja zasad religijnych w sferze politycznej*, Zielona Góra 2016. O. Knutsen, *Religious denomination and party choice in western Europe. A comparative longitudinal study from eight countries*, „International Political Science Review” 2004, nr 1, s. 97-128. M. Cześnik, *Partycypacja wyborcza Polaków*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.

wieckiej, w drugim obszar będący pod zaborem austriackim, a równocześnie obfitujący w obecność grup regionalnych³². Wysokie poparcie PiS zdobywa także w województwach lubelskim, świętokrzyskim, łódzkim i mazowieckim, zwłaszcza na obszarach rolniczych. Ma to związek z typową dla tych terenów formą zagospodarowania wsi, brakiem wielkich własności ziemskich, a później PGR-ów – wśród rolników dominuje średnia i drobna własność³³. PiS uzyskuje wysokie poparcie także na konserwatywnych Kaszubach. Słabe wyniki PiS-u widoczne są w południowo-wschodniej części województwa podlaskiego, zamieszkaną przez mniejszość prawosławną, oraz w województwie opolskim, gdzie obecna jest liczna mniejszość niemiecka.

Wyniki Platformy Obywatelskiej stanowią niemal negatyw wyników PiS-u. Partia Donalda Tuska zwycięża głównie w miastach oraz w Polsce zachodniej i północnej. Obszarem dominacji PO są także Bieszczady, zamieszkane w dużym stopniu przez osadników z miast wojewódzkich³⁴ (Ryc. 1.).

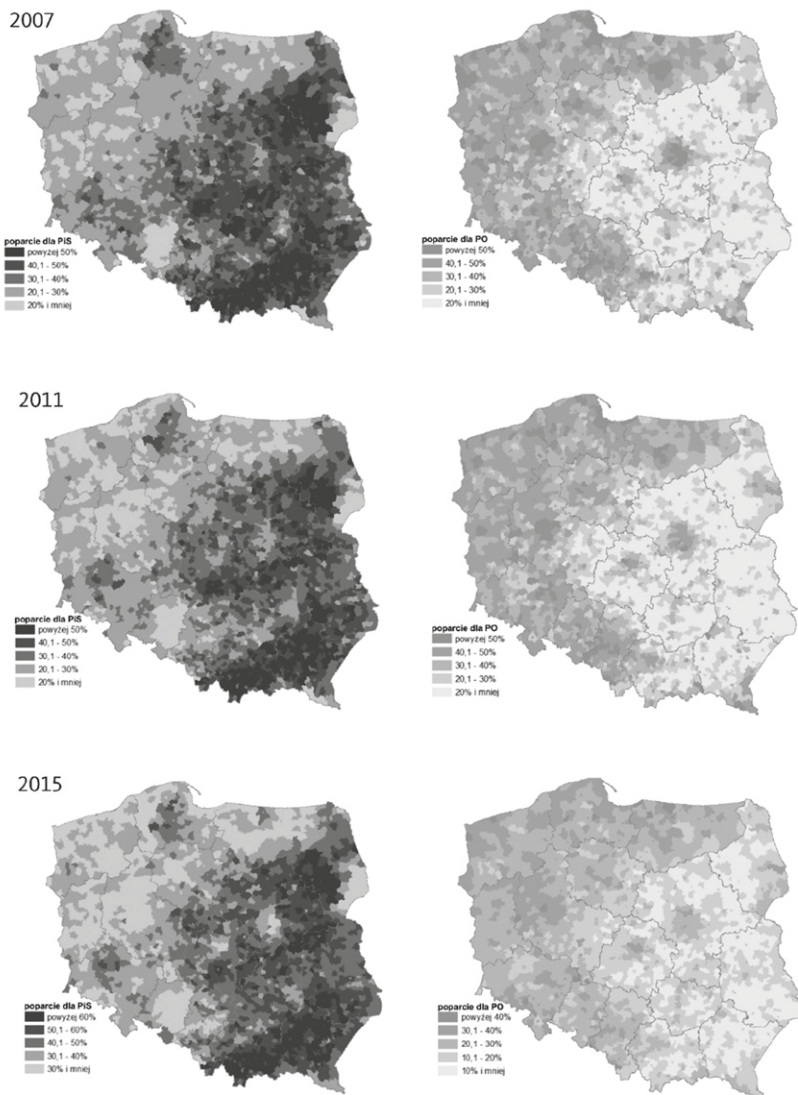
W przypadku wskaźnika *dominantes* również widać stabilne wzorce przestrzenne. Najwyższa aktywność religijna jest zauważalna w dawnym zaborze austriackim oraz na Kaszubach, czyli w bastionach PiS. Wiele osób uczęszcza na msze święte również na pograniczu województw opolskiego i śląskiego, czyli na obszarze zamieszkanym przez Ślązaków. Dostyc wysoką aktywność religijną wykazują również mieszkańcy Wielkopolski oraz historycznego Podlasia. Najniższe wartości *dominantes* uzyskuje na Ziemiach Zachodnich i Północnych (Ryc. 2).

32 M. Skorupska, *Frekwencja w wyborach do Sejmu w Polsce w latach 2001-2015 – perspektywa geograficzna*, „Społeczeństwo i Polityka” 2019, t. 3, nr 60.

33 M. Kowalski, *Uwarunkowania trwałości regionów polityczno-wyborczych w Polsce*, [w:] P. Śleszyński (red.), *Badania geograficzne dla rozwoju niepodległej Polski*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2020, s. 167-181.

34 J. Wolski, *Przekształcenia krajobrazu wiejskiego Bieszczadów Wysokich w ciągu ostatnich 150 lat*, IGiPZ PAN, Warszawa 2007.

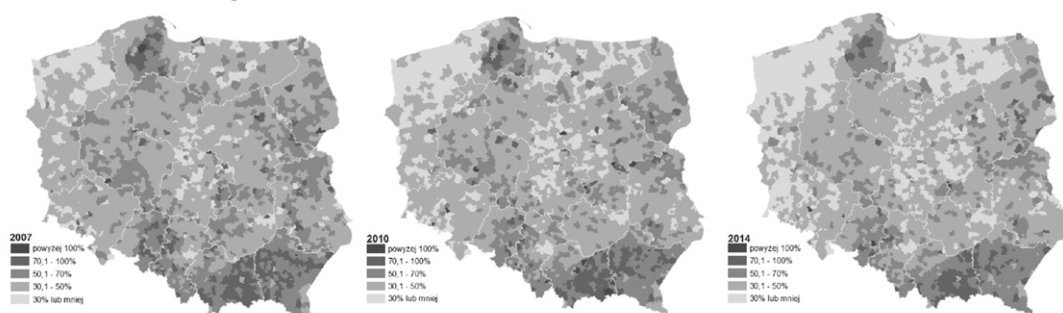
Rycina 1. Zróżnicowanie przestrzenne Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej w wyborach do Sejmu w latach 2007-2015

Źródło: na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

Analiza porównawcza map wskazuje, że większość obszarów, w których wysokie poparcie uzyskuje PiS, to także miejsce wysokiej aktywności religijnej. Wyjątki stanowią regiony zamieszkane przez mniejszości prawosławną (białoruską) i niemiecką oraz Wielkopół-

Rycina 2. Odsetek katolików uczęszczających na niedzielną Eucharystię w odniesieniu do ogólnej liczby zobowiązanych [dominantes]

Źródło: na podstawie danych Instytutu Kościoła Katolickiego.

ska. W celu ilościowego sprawdzenia roli, jaką może odgrywać religia w podejmowaniu wyborów politycznych, przeprowadzono analizę regresji liniowej, gdzie zmienną wyjaśnianą było poparcie dla dwóch największych partii politycznych w badanym okresie: PO oraz PiS na poziomie gmin. Wykonano dwa rodzaje modeli – jednozmiennowy ze zmienną wyjaśniającą *dominantes*, aby wskazać na prostą korelację między aktywnością religijną a poparciem dla analizowanej partii, oraz model wielozmiennowy ze zmiennymi kontrolnymi, wśród których znalazły się wskaźniki wskazywane w literaturze jako istotne determinanty zróżnicowania poglądów politycznych Polaków³⁵: saldo migracji wewnętrznych, saldo migracji zagranicznych, bezrobocie rejestrowane, obciążenie demograficzne, feminizacja oraz powierzchnia użytków rolnych. Znaczenie tych wskaźników dla zróżnicowania poparcia politycznego jest szeroko znane w literaturze, głównie z badań na poziomie indywidualnym.

35 W. Grabowski, *Determinants of spatial differentiation of voting results in the 2015 parliamentary election*, „Studia Socjologiczne” 2018, t. 1, nr 228; K. Hajder, *Bezrobocie a kształtowanie się układu sił politycznych w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej. Próba analizy korelacji*, „Studia Politologiczne” 1997, t. 29; K. Skarżyńska, K. Henne, *Lewicowość–prawicowość autoidentyfikacji politycznych a przekonania i kapitał społeczny – perspektywa psychologii politycznej*, „Studia Socjologiczne” 2011, t. 2, nr 201; M. Żerkowska-Balas, I. Lyubashenko, A. Kwiatkowska, *Determinanty preferencji wyborczych: Polska w latach 1997-2015*, „Studia Socjologiczne” 2016, t. 4, nr 223.

Tabela 1. Modele wyjaśniające poparcie dla Platformy Obywatelskiej w wyborach do Sejmu w latach 2007, 2011 i 2015 – oszacowania modeli regresji

PO	wybory 2007				wybory 2011				wybory 2015			
	M1		M2		M1		M2		M1		M2	
zmienne niezależne	b	beta	b	beta	b	beta	b	beta	b	beta	b	beta
Dominicantes	-0,001 (0,00)***	-0,181	0,000 (0,00)***	-0,046	-0,002 (0,00)***	-0,226	-0,001 (0,00)***	-0,097	-0,002 (0,00)***	-0,325	-0,002 (0,00)***	-0,276
saldo migracji wewnętrznych			0,002 (0,00)***	0,096			0,002 (0,00)***	0,116			0,001 (0,00)***	0,075
saldo migracji zagranicznych			-0,013 (0,001)***	-0,123			-0,017 (0,003)***	-0,097			-0,020 (0,002)***	-0,162
bezrobocie rejestrowane			-0,001 (0,000)	-0,016			-0,001 (0,001)*	-0,039			-0,003 (0,00)***	-0,110
obciążenie demograficzne			-0,011 (0,00)***	-0,635			-0,012 (0,00)***	-0,529			-0,005 (0,00)***	-0,239
Feminizacja			0,005 (0,00)***	0,161			0,007 (0,00)***	0,242			0,005 (0,00)***	0,221
powierzchnia użytków rolnych na 100km2			(0,00)***	-0,067			0,000 (0,00)***	-0,076			-0,001 (0,00)***	-0,304
Stała	0,362 (0,007)***		0,475 (0,051)***		0,381 (0,008)***		0,290 (0,056)***		0,275 (0,005)***		0,181 (0,038)***	
R2	0,033		0,623		0,051		0,510		0,106		0,434	
N	2478		2478		2478		2478		2478		2478	

*** <0,002, ** <0,01 * <0,05
Źródło: Na podstawie danych GUS, PKW, ISKK. Dane opracowano z wykorzystaniem rozwiązania PS IMAGO PRO, którego silnikiem analitycznym jest IBM SPSS Statistics.

Tabela 2. Modele wyjaśniające poparcie dla Prawa i Sprawiedliwości w wyborach do Sejmu w latach 2007, 2011 i 2015 – oszacowania modeli regresji

PiS	wybory 2007			wybory 2011			wybory 2015		
	M1	M2		M1	M2		M1	M2	
zmienne niezależne	b	beta		b	beta		b	beta	
Dominicantes	0,002 (0,00)***	0,242		0,003 (0,00)***	0,413		0,004 (0,00)***	0,448	
saldo migracji wewnętrznych		0,001 (0,00)**	0,056					-0,001 (0,00)**	
saldo migracji zagranicznych		-0,016 (0,002)***	0,169					0,034 (0,003)***	
bezrobocie rejestrowane		-0,002 (0,001)***	-0,077						
obciążenie demograficzne		-0,006 (0,00)***	0,390					0,005 (0,00)***	
Feminizacja		0,000 (0,001)	-0,007					0,005 (0,00)***	
powierzchnia użytków rolnych na 100km2		0,000 (0,00)***	-0,067					0,001 (0,00)***	
Stała	0255 (0,007)***	-0,051 (0,065)		0,181 (0,007)***	-0,58 (0,060)		0,256 (0,007)***	0,386 (0,055)***	
R2	0,099	0,303		0,171	0,346		0,201	0,388	
N	2478	2478		2478	2478		2478	2478	

*** <0,002, ** <0,01, * <0,05
Źródło: Na podstawie danych GUS, PKW, JSKK. Dane opracowano z wykorzystaniem rozwiązania PS IMAGO PRO, którego silnikiem analitycznym jest IBM SPSS Statistics.

Oszacowania modeli regresji przedstawiają tabele 1-2. W przypadku obu partii modele osiągają bardzo dobre, jak na modelowanie zjawisk społecznych, własności predykcyjne. Modele jednozmiennowe są oczywiście dużo słabsze, jednak wskazują na istotną i dość silną bądź silną relację liniową z poparciem dla obu partii. W przypadku PO jest to relacja ujemna przy zauważalnym wzroście wartości β w czasie. Dla PiS-u modele mają nieznacznie wyższy wskaźnik R^2 oraz znacząco wyższe, dodatnie wartości wskaźników standaryzowanych, których wartości również rosną w czasie.

Modele wielozmiennowe dla PO są zdecydowanie silniejsze i wyjaśniają 62% wariancji zmiennej zależnej dla roku 2007, 51% dla roku 2011 i 43% dla roku 2015, ale ich siła spada z czasem. Modele dla PiS-u są w stanie wyjaśnić odpowiednio 30%, 35% i 39% wariancji. Potwierdza się odwrotny kierunek relacji między zmiennymi wyjaśniającymi a wyjaśnianymi w przypadku dwóch partii, co potwierdza jedynie odmiennność elektoratów obu partii.

Mimo że kierunek zmian mocy predykcyjnych modeli dla obu partii jest odwrotny (dla PO spada, dla PiS rośnie), to zmiana wartości wskaźników β dla zmiennej *dominantes* w obu przypadkach rośnie. Wskazuje to na generalny wzrost znaczenia religijności dla polaryzacji politycznej w Polsce. Znaczenie praktyk religijnych dla wyniku PO było w latach 2007-2011 bardzo słabe, dopiero w 2015 r. staje się drugą najsilniejszą determinantą. W przypadku PiS-u w 2007 r. najsilniejszą determinantą było obciążenie demograficzne, *dominantes* zajmowało drugie miejsce w hierarchii, natomiast od 2011 r. stało się najsilniejszym predyktorem w modelu wielozmiennowym. W obu przypadkach zmienną o średnio największym znaczeniu jest obciążenie demograficzne, co wskazuje na odmienne głosowanie w różnych kohortach wiekowych. Silną, dodatnio skorelowaną determinantą dla wyniku PO we wszystkich trzech latach była także feminizacja, co może być związane z wysokimi wartościami tego wskaźnika w miastach, gdzie PO zdobywa wysokie poparcie. Odwrotna sytuacja ma miejsce dla zmiennej powierzchnia użytków rolnych, która jednak dopiero w 2015 r. osiąga silne wartości wskaźnika β zarówno dla PO (ujemne), jak i dla PiS-u (dodatnie). To z kolei może być związane z przejęciem przez PiS elektoratu wiejskiego i pojawienie się drugiego czynnika, obok kwestii światopoglądowych, wpływającego na wzmocnienie polaryzacji między tymi obozami politycznymi.

Zakończenie

Religia w stosunkach międzynarodowych przejawia się i oddziałuje w różny sposób. Z przedstawionych badań wnioskujemy, że może ona wpływać na wybory polityczne i być bardzo istotnym czynnikiem decydującym o wyborze partii konserwatywno-prawicowej lub liberalno-centrowej. Oczywiście przedstawione badania mają liczne ograniczenia. Wiadomo, że silny skręt na lewo PO przeszła dopiero po 2015 r., a w 2023 r. dzięki ogromnej mobilizacji elektoratu, ostrej, negatywnej kampanii wyborczej, choć nie wygrała wyborów, była w stanie stworzyć koalicję „anty-PiS” i przejąć władzę. W polskiej polityce zagranicznej kierowanej przez min. Radosława Sikorskiego pojawiły się proeuropejskie akcenty i zdecydowanie większa otwartość na realizację wspólnych polityk UE. Jednak główne założenia polityki zagranicznej się nie zmieniły³⁶. Polskie interesy narodowe, mimo kłótni politycznych i przeciwnych zapewnień, są w gruncie rzeczy bardzo podobnie definiowane przez obie największe partie polityczne, gdyż ich źródłem jest narodowa tożsamość i doświadczenia historyczne. W wyniku charakterystycznego dla EŚW zjawiska etniczacji religii, jak i sakralizacji etnosu, religia pozostaje wciąż ważną zmienną podejmowanych decyzji. Trudno się też nie zgodzić z badaczem, że: „[t]o, co w danym kontekście liczy się jako religijne, świeckie lub polityczne, jest nie tylko konstruowane społecznie; jest funkcją różnych konfiguracji władzy otaczających konstrukcję kategorii religijnych, świeckich i politycznych oraz granic między nimi”³⁷.

Naszym zdaniem analiza przeprowadzona w artykule dowodzi tego, że:

1. religia dalej „ma znaczenie” dla stosunków międzynarodowych, bo istotnie wpływa na wybory polityczne, także w Europie, a zwłaszcza w EŚW, w tym w Polsce;
2. należy poszerzyć koncepcję Global IR o badania nad religią, gdyż pozostaje ona czynnikiem relewantnym dla tej koncepcji – wnosi wiele do „niezachodniego” teoretyzowania na temat stosunków

36 Por. Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2024 r. – Ministerstwo Spraw Zagranicznych – portal Gov.pl [31.05.2024].

37 S. M. Thomas, *Culture, Religion and Violence: Rene Girard's Mimetic Theory*, „Millennium – Journal of International Studies” 2014, nr 43, s. 317.

międzynarodowych (np. w EŚW przez koncepcję etniczacji religii i sakralizacji etnosu);

3. być może wypracowywane w ramach Western IR postsekularne podejście do badania rzeczywistości międzynarodowej mogłoby znaleźć swoje zastosowanie w koncepcji Acharya, która ma dużą szansę przyczynić się do upowszechnienia nowej, postsekularnej tożsamości dyscypliny. Duże nadzieje należałoby przy tym wiązać z interdyscyplinarnymi czy też wielodyscyplinarnymi badaniami nad życiem międzynarodowym, podobnymi do tych zaprezentowanych w niniejszym artykule.

Artykuł został częściowo zrealizowany w ramach grantu NCN:2028/29/N/HS4/00792.

Bibliografia

1. Acharya A., *Advancing Global IR: Challenges, Contentions, and Contributions*, „International Studies Review” March 2016, vol. 1, nr 1.
2. Acharya A., Buzan B. (eds.), *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and beyond Asia*, 2010.
3. Acharya A., *Global International Relations (IR) and Regional Worlds. A New Agenda for International Studies*, „International Studies Quarterly” 2014, nr 58.
4. Barbato M., *Postsecular Plurality in the Middle East: Expanding the Postsecular Approach to a Power Politics of Becoming*, „Religions” 2020, 11, 162.
5. Bellin E., *Faith in Politics. New Trends in the Study of Religion and Politics*, „World Politics” January 2008, vol. 60 (02).
6. Boguszewski R., *Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*, Komunikat z badań CBOS, nr 26/2015, Warszawa 2015.
7. Czaputowicz J., Ławniczak K., Wojciuk A., *Nauka o stosunkach międzynarodowych i studia europejskie w Polsce*, Warszawa 2015.
8. Cześnik M., *Partycypacja wyborcza Polaków*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.
9. Ewe K., *The Ultimate Election Year: All the Elections Around the World in 2024*, „Time”.
10. Fox J., *Religion as an Overlooked Element of International Relations*, „International Studies Review” Fall 2001, vol. 3, nr 3.
11. Grabowski W., *Determinants of spatial differentiation of voting results in the 2015 parliamentary election*, „Studia Socjologiczne” 2018, t. 1, nr 228.
12. Hajder K., *Bezrobocie a kształtowanie się układu sił politycznych w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej. Próba analizy korelacji*, „Studia Politologiczne” 1997, t. 29.
13. Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2024 r. – Ministerstwo Spraw Zagranicznych – portal Gov.pl
14. Jewdokimow M., Organek L., Sadłoń W. (red.), *2022 Kościół w liczbach. Annuaire Statisticum Ecclesiae in Polonia*, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa 2022.

15. Kepel G., *Zemsta Boga*, Warszawa 2010.
16. Knutsen O., *Religious denomination and party choice in western Europe. A comparative longitudinal study from eight countries*, „International Political Science Review” 2004, nr 1.
17. Kulska J., Solarz A. M., *Post-Secular Identity? Developing a New Approach to Religion in International Relations and IR Studies*, „Religions” 2021, 12, 982.
18. Kowalski M., *Uwarunkowania trwałości regionów polityczno-wyborczych w Polsce*, [w:] P. Śleszyński, *Badania geograficzne dla rozwoju niepodległej Polski*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2020.
19. Pew Research Center, *Religijność i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej*, 10 maja 2017, <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2017/05/POL-Overview-FOR-WEB.pdf>
20. Rief K., Schmitt H., *Nine Second-Order National Elections – a Conceptual framework for the Analysis of European Election Results*, „European Journal of Political Research” 1980, vol. 8, nr 1.
21. Secler B., *Religia i religijność a poziom frekwencji wyborczej. Implementacja zasad religijnych w sferze politycznej*, [w:] R. Michalak, *Implementacja zasad religijnych w sferze politycznej*, Zielona Góra 2016.
22. Skarżyńska K., Henne K., *Lewicowość–prawicowość autoidentyfikacji politycznych a przekonania i kapitał społeczny – perspektywa psychologii politycznej*, „Studia Socjologiczne” 2011, t. 2, nr 201.
23. Skorupska M., *Frekwencja w wyborach do Sejmu w Polsce w latach 2001-2015 – perspektywa geograficzna*, „Społeczeństwo i Polityka” 2019, t. 3, nr 60.
24. Solarz A. M., „Jakie znaczenie ma religia?” *Religia w badaniu stosunków międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2017, nr 4 (53).
25. Thomas S. M., *Culture, Religion and Violence: Rene Girard’s Mimetic Theory*, „Millennium – Journal of International Studies” 2014, nr 43.
26. Thomas S. M., *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*, London: Palgrave Macmillan 2005.
27. Weigel G., *Ostateczna rewolucja. Kościół sprzeciwu a upadek komunizmu*, Poznań 1995.
28. Wielgosz Ł., *Wojna polsko-polska. Zarządzanie oligopolem politycznym przez Platformę Obywatelską oraz Prawo i Sprawiedliwość w latach 2001-2015*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019.
29. Wolski J., *Przekształcenia krajobrazu wiejskiego Bieszczadów Wysokich w ciągu ostatnich 150 lat*, IGiPZ PAN, Warszawa 2007.
30. Zenderowski R., Pieńkowski J., *Etniczność i religia w Europie Środkowo-Wschodniej. Ujęcie statystyczne 1989-2019*, Warszawa 2020.
31. Zenderowski R., *Religia i tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-wschodniej. Między etnicznością religii a sakralizacją etnosu (narodu)*, Wrocław 2011.
32. Zenderowski R., *Religia jako fundament i rdzeń tożsamości narodowej*, [w:] R. Michalak (red.), *Polityka jako wyraz lub następstwo religijności*, Zielona Góra 2015.
33. Żerkowska-Balas M., Lyubashenko I., Kwiatkowska A., *Determinanty preferencji wyborczych: Polska w latach 1997-2015*, „Studia Socjologiczne” 2016, t. 4, nr 223.